

Erving Goffman: Günlük Yaşamda Benliğin SunumuEsra YILMAZ¹***Kitap İncelemesi****Book Review*

Çev.Bariş Cezar, Metis Yayınları, 2021. 241 s. ISBN-13:978-975-342-698-5.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih/Received 28.03.2023

Kabul tarihi /Accepted 24.5.2023

Erving Goffman'ın doktora çalışması olarak gerçekleştirdiği ve Shetland Adası olarak adlandırılan bölgede oradaki topluluk ile beraber kalarak uzun yıllar gözlemlerini inşa ettiği bu çalışması temel olarak gündelik yaşamda toplumsal hayatın incelenebileceği bir sosyolojik bakış açısı oluşturmayı amaçlamaktadır. E.Goffman buradaki deneyimlerini mantıklı ve tutarlı bir hale getirmek adına sırasıyla paylaşım temel bir çerçeve oluşturmuştur. Erving Goffman, çalışmalarında özellikle gözlemlerine yer vermiş ve açıklamalarında sembollerin anlamları üzerine odaklanarak sembolik etkileşimcilik anlayışında öncü rolü oynamıştır. Erving Goffman'ın 1953 yılında tamamlanan yayımlanmamış "Communication Conduct in an Island Community" başlıklı doktora tezi ışığında bir araya getirilen ve bu gözlemleri ile 1956 tarihli "The Presentation of Self in Everyday Life" orijinal adını alan çalışması "Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu" ismiyle Barış Cezar tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 2021 yılında yeni sayısıyla Metis Yayınları'ndan çıkmıştır. Bu çalışma kişinin kendisini ifade edecek şekilde davranması ve gözlemcilerde bir izlenim uyandırması üzerinden oluşturulan ilişkiyi temel alarak oluşturulmuştur. Burada sıklıkla sahne ve özellikle tiyatroya ait terimlerden yararlanılmıştır. Bunu yaparken E.Goffman'ın amacı teorisini somutlaştırmak ancak ardından inşaatta kullanılan iskele gibi onlardan kurtularak tezinin özünü inşa etmektir. Goffman kitap süresince tanım ve kavramlarını oluştururken adım adım her ayrıntıyı örneklendirecek şekilde bir yol izlemiştir. Goffman'ın somutlaştırma çabası ve sembollere yüklediği anlamlardaki titizliği ile sembolik etkileşimciliğin kazanımlarını oluşturmuştur.

Erving Goffman(1922-1982) Kanada asıllıdır ancak hayatının büyük bölümünü Amerika'da geçirmiştir. Eğitimini Chicago Üniversitesi'nde tamamlamış ve modern Amerikan sosyolojisinin gelişiminde önemli bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. E.Goffman özellikle "dramaturji" kavramı üzerinden teorisini inşa etmiş ve aşağıda detaylandırıldığı üzere tiyatrodan aldığı kavramlarla toplumu "bireylerin benliğini sunduğu bir sistem" olarak anlamlandırarak, oldukça irdeleyerek ve insanlık hallerine dair gözlemlerde bulunarak açıklamıştır. E.

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyoloji, essraylmz95@hotmail.com

Goffman, C.H.Mead'in "benlik" kavramından etkilenmiş ve bunun üzerinden gözlemlerini iletmiştir. Ancak bunun yanında bu eserinde "performans" kavramını temele alarak diğer kavramlarına çerçeveler çizmiştir.

E.Goffman, çalışmasında kavramlarını inşa ederken sıklıkla tiyatro terimlerinden yararlanmaktadır. Ancak E.Goffman kitabın bitiminde kullanılan terimlerin amacının tiyatro tanıtımı yapmak olmadığını onların sosyal yaşama yönelik olduğunu ifade etmektedir. Tiyatrodan alınan bu terimleri inşaat iskelesi ile özdeş gören Goffman'a göre onlar başka yapılara hizmet etmek için kullanılarak yapı tamamlanınca bir kenara bırakılmalıdırlar. Bu kavramlar Goffman tarafından topluma ve toplumsala uyarlanarak kullanılmışlardır.

Öncelikle toplumsal yaşamda iki temel taraftan söz edilmektedir. Bunlar; "oyuncu ve seyirci" olarak adlandırılmaktadır ve oyuncu roller sergileyen kişiye karşılık gelirken seyirci oyuncunun karşısında ve onun performansını izleyen kişi olarak görev almaktadır. Oyuncunun rolleri çerçevesindeki sunumu "performans" olarak adlandırılırken bu performansın oluşturduğu görünüm ise "vitrin"dir. Vitrin, "standart ifade donanımı" olarak tanımlanabilmekte ve "bireyi gittiği her yerde izleyen özellikleri" olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bunlar; yaş, boy, cinsiyet vb. özellikleri kapsamaktadır. Burada vitrin ile kastedilen şey yalnızca dış görünüme ait özellikler değil aynı zamanda ifade, yürüme tarzı, oturma biçimi gibi seyirci tarafından kolayca gözlemlenebilen dış özellikler olarak da belirlenebilmektedir. Fakat bu kavram çalışmada tam açıklanamayarak sınırlılıkları netleştirilememiştir. Ancak getirilen yorumlar ile vitrin kavramının görünüşle beraber davranış şekillerini de kapsadığı anlaşılmaktadır.

Kişisel vitrini oluşturan iki tür uyarıcıdan bahsedilmektedir. Bunlar oyuncunun toplumsal statüsü hakkında bilgi veren "görünüştü" ve oyuncunun oynamayı beklediği rol hakkında bilgi veren "tutum" olarak ikiye ayrılmakta ve bunların birbiri ile tutarlı olması beklenmektedir. Tutum ve görünüşün bir diğer işlevi de oyuncu bir role soyunduğu esnada zaten onun için bir vitrinin yerleşik bir şekilde hazır olduğunu göstermektir. Burada seyirci mevcut vitrinden hareketle oyuncu için zaten bir izlenim oluşturmuştur devamı ise oyuncunun performansı ile gelmektedir. Gündelik yaşamımızda karşılaştığımız çeşitli durumlar bu teoriyi doğrular görünmektedir. Öncelikle karşımızdaki kişinin görünüm ve davranışlarından hareketle bir izlenim oluşturur ve bu çıkarımlarımız üzerinden iletişimi sürdürürüz. Kişinin mevcut rolüne uygun davranmasını ve bunu sağlamanın temel koşulu olarak da vitrinine uygun performans sergilemesini bekleriz.

"Dramatik canlandırma", E.Goffman tarafından ortaya atılan ilk kavramsallaştırmalardan birisidir. Oyuncu kendi hakkında belirsiz kalacak bazı doğrulayıcı olguların altını çizerek bu anlamları performansı ile donatmaktadır. Bu ondan beklenen vitrini de sunması anlamına gelmektedir. Mesela; hemşirenin ortada koşturması veya iğne yapması onun işini yaptığı izlenimini yaratmaktadır. Yani

dramatik canlandırma bir diğer adıyla “dramaturji” kişinin başkaları karşısındaki tutum ve davranışlarının canlandırılmasıdır. Kısaca uygun vitrine göre davranmaya yönelik performans “dramaturji” olarak adlandırılmaktadır.

“İdealize etme” kavramı ise rutin sahnelenirken vitrin aracılığıyla seyirci üzerinde soyut etkiler oluşturmasını sağlayan ve seyircinin beklentisi olan performansın sahnelenmesidir. İdealize etme bir anlamda toplumsallaştırmadır. Charles H. Cooley’den yola çıkarak “olduğumuzdan daha iyi görünmeye çalışmasaydık nasıl gelişebilirdik?” ifadesi referans noktamızın toplumsallaşma olduğunu açığa çıkarmaktadır. Kişinin kendisini başkalarına sunduğunda performansı toplumun değerlerini içermektedir ve onu temsil etmektedir bu noktada idealize etme de önem taşımaktadır. Toplumsallaşırken karşısındaki seyirciye uygun bir performans idealize edilmiş özellik taşımaktadır. Charles H.Cooley’de ise bu durum “ayna benlik” kavramı ile açıklanmaktadır. E.Goffman bu kavramsallaştırmadan yola çıkarak gözlemlerinin “idealize etme” şeklinde ifade etmiştir. Shetland Adası sakinleri için idealize etmeye bir örnek kulübelerinin harabe görünümünü tamir ettirmemeleri olarak verilebilmektedir. Bu durum onlardan beklenen idealize etmeye bir örnektir ve bu şekilde kiralara zam yapılmasının önüne geçmektedirler. Fakir gibi davranma çabası kendilerine yöneltilen bakışa kendi rolünü ve performansını uydurmaktır. Burada aynı zamanda oyunda oyuncunun denetimi elde tutma çabası da gözlemlenmektedir. Bu gayret “ifade denetiminin elde tutulması” şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Seyircinin performansı kabul etme ve onun anlamlandırma potansiyeli olaylara can sıkıcı ve oyuncunun istemeyeceği anlamlar yükleyebilmektedir. Burada en sık yaşadığımız durum ise “acaba beni yanlış mı anladı?” şeklinde düştüğümüz şüpheye yani oyuncu olarak kişinin ifade denetimini kontrol altında tutamadığı durumlarda açığa çıkmaktadır. Oyuncu ne kadar elde tutmaya çalışsa da bir performans tarafından yaratılan gerçeklik izlenimi çok ufak kazalar tarafından bile parçalanabilecek kadar nazik ve kırılmandır. Seyircinin algı ve anlayışı tamamen kontrol edilebilir değildir. Ancak çok büyük bir kısmı oyuncuyu ifade denetimini elde tutması ile belirlenebilmektedir. Yine gündelik hayattaki ilişkilerimizde sıklıkla yaşanan duruma uygun bir kavram ve tablo bizlere sunulmaktadır. Bir ortamda oyuncu pozisyonunda bulunan kişinin performansı içeriği belirlemede yönlendirici etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda -miş gibi yapan oyuncu ile seyirci arasındaki düşüncelere uygun performans oyuncu tarafından icra edilmekte ve doğal akışta kendisinin bakış açısını yansıtmaktadır.

E.Goffman’a göre performanslarda “ifade uyumu” olarak adlandırılan bir nokta bulunmaktadır. Bu uyum toplumsallaşmada bizi yalnızca başkalaştırmaz aynı zamanda sabitlenecek duruma getirmektedir. Uyum olmadığında ise “yanlış sunum” olarak adlandırılan durum açığa çıkmaktadır. Yani oyuncu veya seyircinin bir hatası gözlemlenebilir duruma gelmektedir. Burada 2 ihtimal söz konusudur. Seyirci sergilenen performansı yanlış anlayabilir yahut oyuncu performansı ile seyirciyi kandırabilir veya yanlış yönlendirebilir. Gerçekleri yanlış sunmak için oyuncunun yeti ve güdüsü vardır. Ancak oyuncuyu bundan alıkoyan utanç duygusu, suçluluk ya

da korkudur. Fakat bazı yanlış sunumlar seyirci tarafından makul görülürken bazıları hoş karşılanmamaktadır. Örneğin bir doktorun taklidini yapmak hoş karşılanmaz ancak vasıfsız birinin taklidini yapmak toplumda sempati toplayabilmektedir. Başka bir örnek ise kadınların beyazlayan saçlarını boyaması bir yanlış sunum olarak görülse bile hoş karşılanmaktadır.

Oyuncunun bir “ifadesel bütünlük” içerisinde olması gerektiğine değinen E.Goffman bunu sağlamanın yolunun ise ancak başarılı bir ifade donanımı ve performanstan geçtiğini belirtmektedir. Oyuncu yaratılan izlenimini zedelememek adına performansının içerisinde hatalar olsa bile onların kontrolünü elinde tutarak özenle çabalamalıdır. Burada sahnede tiyatrocunun doğaçlama yeteneği akla gelmektedir. Tıpkı orada olduğu gibi sosyal yaşamda da birey kendi rolüne uygun hareket etmeli ve eğer yanlış da oluyor ise durumu kotaracak hüneri göstermelidir.

Gündelik hayatta sıklıkla deneyimlediğimiz yöntemlerden biri de oyuncunun sunum esnasında başvurduğu “gizemleştirme” ya da “mistifikasyon/mistifike etme” olarak adlandırılan ve performansta bazı noktalar açığa çıkarılırken bazılarının bilinçli olarak gizlenmesi durumudur. Bağlantılara giden kısıtlamalar toplumsal yaşamda mesafenin korunmasını ve seyircide hayranlık yaratılmasını sağlamaktadır. Burada örnek Shetland Adası’ndaki bir otelden verilmektedir. Orada çalışanlardan üstlerin astlara olan mesafesi bir saygınlık yaratmaktadır ve samimiyetin küçümseme getireceğine inanılmaktadır. Dolayısıyla seyircilerin yani müşterilerin önünde gizem yaratmaya hep başvurulmaktadır. Goffman bu noktada “gizemin ardındaki gerçek sır ortada bir gizem olmamasıdır, asıl sorun bunu seyircinin de öğrenmesini önlemektir” şeklinde ifade ederek oyuncunun böyle bir gösteriye başvurduğunu ve seyircinin de kabul etmeye hazır olduğunu ileri sürmektedir. Bu noktada birey ve toplum ilişkisine dair önemli bir noktaya temas ederek netleşen bir tablo sunmakta ve davranışları anlamlandırmamızın önünü açmaktadır. Herkesin yanında aynı şeffaflık ve samimiyetimiz ile toplumsal yaşamı devam ettiremeyeceğimizi belirten bu husus sosyal yaşantımızın temel kriterlerinden biri olan ikincil ilişki ve mesafeli duruşa da gönderme yapmaktadır. Gizemleştirme burada kendimiz ile ilgili bazı yönler veya davranışları saklı tutmaya dayanarak mevcut bağlama uygun hareket etmeyi içermektedir.

Gerçeklik ve düzmece kavramlarına bakıldığında ise “gerçeklik” bizim performanslarımızla oluşturduğumuz bir şeydir, samimi ve içtendir, dürüstçe ve iyi niyetle oynanan rollerle açığa çıkarılmaktadır. Ancak “düzmece” tıpkı tiyatrodaki gibi titiz imalatçıların hazırladığı performanslardır. Gerçek yaşamda rollerimizi sergilemeyi öğreniriz yani bizim açımızdan gerçeklik kazanmak üzere olan gerçekliği öğreniriz ki buna da “beklentisel toplumsallaşma” denilmektedir. Bu durumda E.Goffman “hepimiz rol yapma bilgimizden daha iyi rol yaparız” sözüyle yine toplumsallaşmamıza dair çarpıcı bir çıkarımda bulunmaktadır.

“Takımlar” başlığına gelindiğinde ise takımın gizli bir topluluğu andırıldığını söylemek bu noktada yanlış olmayacaktır. Aynı takımda olan kişiler için takımın denetimi, performansın pürüzsüz, düzgün ve etkili hale getirilmesi önem taşımaktadır. Takım içerisinde ayrılıklar veya yanlış sunumlar olsa bile bu seyirciye yansıtılmamalı ve bir kusurlu performans diğerleri tarafından iş birliği içerisinde düzeltilmelidir. Burada verilebilecek örnek ise yine Shetland Adası’ndaki oteldeki garson ve efendiler arasındaki davranışlardır. Onların seyirci yani misafirler yok iken birlikte eğlenip, kendi kültürlerine özgü yemekler yiyip sohbet ederken seyirci önünde iş resmiyetine bürünmektedirler. Önemli olan ise bireyin değil performansın yani görevin kusursuz aktarılmasını sağlamaktır. Bu örnekler genişletilebilmekte ve “hepimiz takımlar içerisinde yer alırız ve bir miktar gizlilik içerisinde oyunu sürdürmeye gayret ederiz” sonucuna varılmaktadır. Takımlara ait kişiler “karakter dışı iletişimi” sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Bunlar; mevcut olmayana karşı davranış, sahneleme muhabbeti, takım içi danışıklık ve tekrar saflaşma olarak 4 biçimde sergilenmektedir. Hepsisi takım içerisindekilerin iletişimi ile açığa çıkarılmaktadır. Oyuncular gerçek sunumlarının en gerçek olduğuna inanmasalar bile burada uygun performansı sergileyeceklerdir. Takım bütünlüğü içerisinde bunları yapması oyuncudan beklenmektedir.

“Bölgeler ve bölgesel davranışlar” isimli bölümde ise sahne önü ve sahne arkası olarak adlandırılacak olan bölümlerin özellikleri anlatılmaktadır. Performansın sunulduğu yer “vitrin bölgesi yani sahne” olarak karşımıza çıkarken seyircinin rol yapma zorunluluğu olmayan, maskelerin çıkarıldığı ve vitrinin bir kenara bırakıldığı yer “sahne arkası” olarak adlandırılmaktadır. Burası sırları barındırmaktadır ve bu sırlar seyirciden gizli tutulmak zorundadır. Oyuncular sahne arkasında karakter dışındadır dolayısıyla sahne önü ile çelişkiler barındırabilmektedir. Örneğin evlerimiz sahne arkası iken misafirin gelmesi ile salon bir anda sahneye dönüşebilmektedir. Sahne önü ise istenilen ölçüde resmiyetten sıyrılarak sahne arkasına çevrilebilmektedir. Sahne arkası bir dışarıdakiler ve dışarıyı kümesini de oluşturmaktadır.

“Ayrıksı roller”, işlev, bilgi ve yer arasındaki ilişkiyi karmaşıklaştırmaktadır. Bunları örnekle açıklamak anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Ayrıksı roller; arabulucu, muhbir, yem, sahtekar, ajan veya görünmez insan olarak sınıflandırılan hizmetçi, taksici şoförü gibi roller olabilmektedir. Ayrıksı rolleri yerine getirenler genellikle bir takım içerisinde yer almazlar, görünmez olabilmektedirler. Bu görünmezlik onların rolünü önemsizleştirmekte ancak kendisi için bilinçli bir gizemleştirme çabasını içermektedir.

Oyuncu ve seyirci arasındaki ilişkide 3. kritik rol belirlenmektedir. Bu roller dışarıdakiler(others)olarak kategorilendirilen kişilere aittir. Bu kişiler her iki bölgeden de dışlanmışlardır. Ancak hariciler veya dışarıdakiler olarak adlandırdığımız bu gruba dair kitapta çok az değinilmiş ve önemli bir soru işareti burada bırakılmıştır. Oyuncu ve seyirci ile aynı bağlamda bulunan fakat dışarıda

kalan bu gruba dair daha fazla tespit ve gözlemin paylaşılması önemli bir katkı olacak iken yüzeysel bir şekilde değinilmiştir.

E.Goffman'ın değindiği ve kitabın en bütünleştirici kısmını içeren bölüm ise “İzlenim Denetimi Sanatı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sanat performans aksamalarından kaçınmak anlamına gelmektedir. Mesela sahne arkasına ait bir davranışın görülmesi yahut sahne arkasına davetsiz misafirin gelmesi durumunda gösteriyi idare etmek oyuncunun izlenim denetimini elde tutma sanatını icra etme hünerine bağlı görülmektedir. Gaflar, pot kırmalar, falsolar veya yaş tahtaya basmalar performansa dair kuşku uyandırırken dramaturji ile bunlar giderilmeli ve izlenimin denetimi elde tutulmalıdır. İzlenim denetimini sağlamak dramaturjik sadakat, disiplin ve tedbir ile mümkün olmaktadır. Yani seyirciye tutarlı bir vitrin sunulmalıdır. Seyirci açısından ise onun incelik göstererek koruma manevraları veya savunma manevraları yapması ve oyuncunun tutarsızlıklarını görmemesi ile denetim sürdürülebilmektedir. Seyirci, oyuncunun herhangi bir hatasında bunlardan birine başvurarak performansı bütünlük içerisinde takip edebilmektedir.

Yukarıda kısaca bahse konu edilen ve temel noktalarına değinilen E.Goffman'ın bu detaylı çalışması halen toplumsallaşmaya ve davranışlarımıza dair çok kritik çıkarımlar sunmakta ve hayatın kılcal damarlarına nüfuz ederek gündelik yaşamdaki iletişimimizin kilit unsurlarını barındırmaktadır. Bunları anlamlandırılmamızı sağlamak ve somut örneklerini sahadan elde edilen gözlemler ile oluşturarak sembolik etkileşimcilik anlayışına katkıda bulunmaktadır. Kavramlarını inşa ederken sıklıkla gözlemlerinden örnekler vermesi sahnelerin gözümüzde canlanmasını sağlamaktadır. Orada doğal bağlamı ve rutin akışı içerisinde gerçekleştirdiği gözlemleri ile ürettiği kavramları bugün de herhangi bir iletişim örneğine rahatlıkla uyarlanarak işlevsel hale getirilebilmektedir.